

В. М. Лагуткин, И. Ф. Полянский, В. И. Одесс. – М. : Экономика, 1970. – 276 с.

6. Степанов И.В. Современное состояние строительного комплекса в странах СНГ/ Степанов И.В. // Экономика строительства. – 1998. – № 10. – С. 42-52.

Надійшла 17.04.2011

УДК 343.37:33(477)

Н. М. КРАУС

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ГРАФІЧНИЙ МІКРОАНАЛІЗ “СПЕКУЛЯТИВНОГО” ВИДУ ТІНЬОВОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Розглядається загальна ринкова характеристика спекулятивного бізнесу. Досліджується коло питань щодо деформації ринкової моделі в рамках “спекулятивного” виду тіньового підприємництва. Запропоновано графічний мікроаналіз “спекулятивного” виду тіньового бізнесу в Україні.

The article considers the general market characteristics of the speculative business. It researches the frame for the market model deformation in a “speculative” kind of shadow businesses. We suggest a graphic microanalysis of a “speculative” kind of shady business in Ukraine.

Ключові слова: спекулянти, хабарництво, спекулятивний бізнес, тіньовий бізнес.

Вступ. З розвитком ринкових відносин в Україні розвивається і тіньова економіка. Сьогодні це проблема, що потребує нагального вирішення. Існує чимало причин негативних соціально-економічних та політичних процесів, які відбуваються в суспільстві. Серед них падіння виробництва, розлад колишніх виробничих відносин і людських стосунків, зростаюча активність “ділків” тіньової економіки, спекуляція, шахрайство, бізнес на підпільних азартних іграх тощо.

Ключові положення теорії тіньової діяльності своє знайшли відображення у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних теоретиків та практиків, зокрема: К. Маркса [1], К. Макконела, С. Брю [2], Дж. Мілля [3], Дж. Кейнса [4], З. Варналія [5], О. Турчинова [6], Є. Яковлевої [9] та ін. З. Варналій свої дослідження присвячує стратегічній меті детінізації економіки, яка полягає в істотному зниженні рівня тінізації шляхом створення сприятливих умов залучення тіньових капіталів до легальної економіки та примноження національного багатства [5]. Є. Яковлева приділяє увагу розмірам податкових ставок, які суттєво впливають на рівень тіньового сектору країни [9]. О. Турчинов аналізує тінізацію бюджетної сфери, деформацію структури зайнятості, корупцію [6].

Постановка завдання. У наш час явище тіньової економіки як органічної ланки дисфункційного розвитку державного управління, й досі залишається недостатньо вивченим. Відтак, з’ясування сутності тіньової економіки та її функцій у вітчизняних умовах господарювання потребує подальшого вивчення. Мета даної статті спрямована на дослідження графічного моделювання та аналізу деформації ринкової моделі в рамках “спекулятивного” виду тіньового бізнесу в Україні.

При дослідженні проблеми, нами ставиться завдання обґрунтувати та довести, що “спекулятивний бізнес” має багато шансів стати тіньовим, оскільки своєрідним видом тіньового підприємництва є спекуляція – ринкова діяльність, обсяг і рівень прибутковості якої забезпечується “змовою” підприємця й чиновника. Під час такої змови, за рахунок підриву суспільної ефективності, створюються умови для отримання індивідуальної вигоди.

Результати дослідження. Сьогодні найбільшого розвитку в Україні набули такі напрями підприємницької діяльності як торгівля і посередництво. Виникла нагальна потреба відокремити ці види діяльності від спекуляції, яку традиційна громадська думка ототожнює з посередництвом. Як за умови посередництва, так і спекуляції, має місце перепродаж товару з метою отримання прибутку. Однак відмінність зазначених видів діяльності істотна. Вони відрізняються, насамперед, етичною поведінкою учасників процесу і мають різну суспільну оцінку. З огляду на це, посередницьку діяльність потрібно розглядати з точки зору її корисності для інших членів суспільства.

В рамках проблемних питань статті доречним буде визначитися з теоретичним тлумаченням понять “спекуляція”, “посередництво” і “спекулянт”. Спекуляція (від латинського *speculatio* — вистежування, підглядання) — це купівля і перепродаж різноманітних товарів за завищеними цінами з метою збагачення. У результаті такої діяльності споживач втрачає право вибору. У практичній діяльності країн з ринковою економікою, спекулятивні дії розривають акти купівлі та продажу у часі, тобто посередник-спекулянт очікує виникнення дефіциту на ринку. В розвинених країнах найуразливішими щодо спекуляції є ринки сільськогосподарської продукції.

Посередництво — це купівля і перепродаж товарів на різних ринках. Тобто в цьому разі акт купівлі та продажу розривається не у часі, а за місцем. Наявна позитивна функція посередництва — зменшення диференціації цін, їх вирівнювання відповідно до принципу: “єдина ціна для всіх угод щодо аналогічних продуктів на одному ринку в один і той самий час”.

Посередництво є особливою специфічною галуззю підприємництва, яка забезпечує функціонування ринкової економіки відповідно до дії об'єктивних економічних законів [9, с.20]. Ситуація, за якої в ринковому господарстві посередницька діяльність може трансформуватися у спекулятивну, можлива тільки у разі встановлення державних фіксованих цін на дефіцитні види товарів, особливо на товари першої необхідності. При цьому посередництво переходить до сфери “чорного ринку”. Тонка межа між посередництвом і спекуляцією за їх однакової мети — отримання максимального прибутку, та можливість взаємопроникнення цих видів діяльності, ускладнює проблему їх аналізу й дослідження, проте не зменшує ролі посередницької діяльності та її організаторів у ринковому господарстві [5, с.501].

Аналіз поняття “спекулянт” потрібен тому, що в традиціях економічної науки всіх, хто займається купівлею заради перепродажу з метою отримання прибутку, а не споживання, прийнято називати “спекулянтами”.

Термін “спекулянт”, як відомо, має негативний контекст. Проте, саме цей зміст і відсутній в західній економічній літературі, оскільки там спекулятивна діяльність має цілком легальний характер. До речі, слово “спекулянт” має вельми шляхетне походження, й пішло від англійського дієслова “to speculate”, що означає “розмірковувати”, “думати” (про вигоду), “діяти” (з метою отримання вигоди). Отже, дослівно “спекулянт” – це розмірковувач. Щоб відокремити нехорошого вітчизняного спекулянта від його гарного західного “побратима”, в економічній літературі пропонується ввести для позначення останнього таке поняття як “спекулятор”.

Спекулятивний бізнес відноситься до числа “традиційних” видів тіньової діяльності. У традиціях класичної політекономії його капіталістична форма була проаналізована К. Марксом, який створив теорію додаткової вартості, пояснивши джерело капіталістичного збагачення [1, с. 579, 642].

Сучасна теорія ринку дає не менш важливу характеристику спекулятивного бізнесу як функціонально-значущого для ринкової системи виду підприємництва. При цьому важливо відзначити, що західна економічна традиція, на відміну від вітчизняної, зовсім не схильна приписувати спекулятивному бізнесу певні тіньові властивості. Вона, навпаки, вбачає в ньому відчутну прагматичну користь у справі пом'якшення гостроти циклічних коливань економічної активності. Існує думка про те, що прагнення виробників використовувати ефект від розширення масштабів виробництва призводить до економічно обумовленої сезонної пропозиції. В результаті, без додаткових зовнішніх стабілізаційних механізмів, багато ринків схильні до внутрішніх коливань. Одним із стабілізуючих факторів впливу є спекуляція перекупників.

Таким чином, по-перше, спекулятивний бізнес – це бізнес “сезонних” перекупників. По-друге, це дуже корисний сезонний вид бізнесу, оскільки діяльність спекулянта-перекупника є складовою механізму стабілізації економічної системи.

Проте, є всі підстави відносити спекулятивний бізнес до різновиду саме тіньового підприємництва, який проникнув у посередницьку діяльність на ринку. У будь-якому разі, які б виправдання для спекулятивного бізнесу не знаходили “позитивні економісти”, представники нормативного економіксу переконані, що всі доходи від спекулятивної підприємницької діяльності отримуються за рахунок трансакційних витрат.

Ми погоджуємося з твердженням, що макроекономічна ефективність спекулятивного бізнесу могла бути визнана лише в тому випадку, якщо б він скорочував трансакційні витрати. Однак, він, як правило, збільшує останні й тим самим дає всі підстави для оцінки його як тіньового підприємництва. З'ясуємо, якою є загальна ринкова характеристика спекулятивного бізнесу.

Слід відзначити, що торгівельні (“спекулятивні”) перекупники утворюють сукупність фізичних і юридичних осіб, які купують товари за низькою (порівняно з ціною перепродажу) ціною і перепродують ці товари за більш високою ціною з метою отримання завищеного доходу. Ззовні у спекулянтів-перекупників є всі ознаки підприємництва: доходи їх (так само, як і у інших, “неспекулятивних” підприємців) визначаються різницею між “ціною купівлі” і “ціною продажу”; обсяг доходу прямо залежить від кількості перепроданого товару; спекулянт-перекупник (як і звичайний підприємець) несе витрати за зберігання, охорону і транспортування “свого” товару.

Проаналізувавши економічну літературу, ми з'ясували, що в ринковій економіці спекулятивний бізнес – це те, що називають “звичайний”, “побутовий” бізнес. До нього залучається безліч людей у рамках індивідуального або колективного бізнесу.

Таким чином, перед нами цілком легальний бізнес, заснований на принципі “ажіотажної угоди”, учасникам якого притаманні ознаки публічного і законослухняного бізнесу. Крім того, вони зареєстровані і платять податки. За таких умов “тіньовою” в бізнесі спекулянтів-перекупників ми можемо вважати лише торгівлю забороненими до виробництва і продажу товарами антисоціальної спрямованості.

За напрямком спеціалізації розрізняють два типи спекулятивної діяльності – “різночасову” (купують, коли дешево, а продають, коли дорого) і “територіальну” (купують там, де дешево, а продають там, де дорого). Результати діяльності спекулянтів (“спекуляторів”) в базових параметрах ринкової економіки відображено на рис. 1.

Припустимо, що у початковому періоді фактична пропозиція на ринку даного товару дорівнює обсягу (Q_2), що не відповідає прийнятій лінії пропозиції S , а є результатом кон'юнктурних обставин. При

такому припущенні споживчий попит визначається лінією D , яка формується при обставинах, що склалися, при низькій ринковій ціні реалізації P_2 .

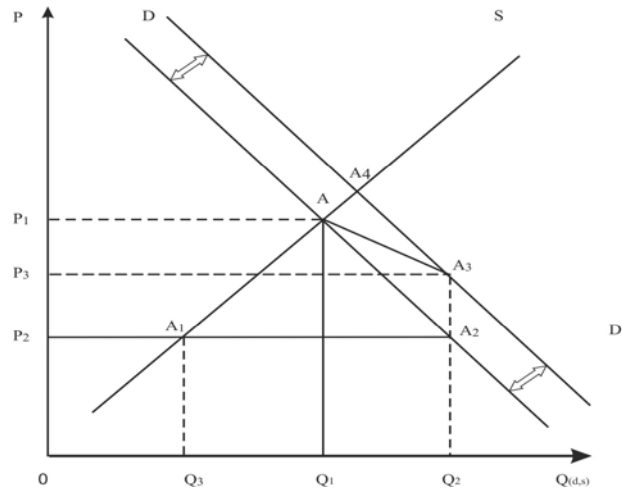

Рис. 1. Ринкова модель тінювого ефекту спекулятивного бізнесу в Україні

Спекулянти чудово розуміють, що низька ціна має короткостроковий характер (оскільки з того ж графіка видно, що даній ціні попиту та реалізації відповідає зовсім інша величина пропозиції – (Q_3)). І не треба бути великим “спекулянтом” (в даному випадку – “розмірковувачем”), щоб передбачати подальше підвищення тимчасово низької ціни продажу.

Прогнозування підйому (або зниження) цін – це привілеція не лише спекулянта, а й великої кількості споживачів. Різниця, однак, у тому, що масовий споживач купує даний товар як благо для споживання і тому подальша доля його ціни масового покупця не хвилює. По-іншому діє спекулянт – він купує тому, що завтра буде дорожче і можна буде перепродати.

Нас цікавлять майбутні наслідки, коли спекулянти почнуть активну скупку “дешевого” товару, приєднуючи, тим самим, до існуючого “споживчого” попиту свій додатковий “спекулятивний”.

Першим наслідком стане ускладнення економічної структури попиту на ринку даного товару, його переростання у стан “сукупного попиту”, оскільки тепер він складається з двох елементів (“споживчого” і “спекулятивного”), тобто: сукупний попит = споживчий попит + спекулятивний попит. Звідси випливає, що співвідношення “споживчого” і “спекулятивного” попитів є важливою характеристикою, що склалася на даному локальному ринку і на це є відповідні підстави.

Поява спекулянтів на певному ринку можлива лише у випадку, якщо спекулянти переконані в нестійкості рівноважної ситуації на ринку і неминучості зміни (у бік підвищення) ціни в майбутньому. В іншому випадку, якщо б на ринку був відсутній спекулятивний попит і був би представлений тільки споживчий попит, можна було б з упевненістю говорити про відносну стабільність цінової ситуації на ринку.

Дійсно, точка А, що виражає на графіку рівноважний стан, означає, що в ній спекулятивний попит дорівнює нулю через відповідність величин попиту та пропозиції. Звідси випливають наступні теоретико-практичні висновки:

По-перше, спекулятивний попит в рамках ринкової моделі виникає тільки в ситуації порушення рівноваги на ринку, є результатом нерівноважного стану (причому байдуже, куди відхиляється ринкова нерівновага – за низьких цін з’являється спекулятивний попит, за високих цін – спекулятивна пропозиція) і свідчать про порушення рівноваги.

По-друге, лінія сукупного попиту при появі ажіотажу за рахунок дій спекулянтів починає спотворюватися і на графіку представлена ділянкою A_3A_4 . Зсув лінії попиту D до D_1 і пояснює ступінь активності спекулятивного капіталу на ринку.

По-третє, спекулятивний капітал сам в змозі влаштувати масштабні нерівноважні ситуації, переводячи рівноважний стан у бажаний для спекулятивних операцій. В цьому полягає один із проявів тінювого характеру спекулятивного виду підприємництва.

У результаті спекулятивної експансії ринкова ціна на ринку підвищиться і встановиться на рівні P_3 . У цій ситуації обсяг чистого споживчого попиту буде дорівнює площі $OP_2A_2Q_2$, а чистий обсяг спекулятивного попиту – площі $P_2P_3A_3A_2$.

Купуючи товар, але не споживаючи його, спекулянти запропонують його на продаж, коли (в рамках механізму класичного ринку) ціни на ринку повинні будуть зрости. Саме за це і “хвалять” спекулятивний бізнес західні економісти, стверджуючи, що він виконує роль “вмонтованого стабілізатора” в мікроекономічному механізмі (підвищуючи ціни, коли вони низькі, і знижуючи ціни, коли вони вельми високі).

Проте в рамках загальної теорії ринку, така оцінка спекулятивного бізнесу погано узгоджується з вимогою динаміки ринкових цін і наріканням на те, що ціни в останні десятиліття не відображають реальну динаміку обсягів виробництва.

На нашу думку, спекулятивний бізнес робить погану послугу як мікро-, так і макроекономіці. Він не дозволяє стихійним силам ринку на повну потужність реалізувати свою санаційну функцію і “прибрати” з ринку тих виробників, які працюють неефективно. Спекулятивний капітал починає маніпулювати так званою “невидимою рукою ринку” на свою користь. У період високих цін, коли виробник сподівається відшкодувати свої витрати, понесені у період занижених цін, з’являється спекулянт і “викидом” збережених товарів починає знижувати ціни. Таке коригування ринкової поведінки виробників і споживачів має деформуючий характер.

Ринок неоднозначний тим, що породжуючи одне негативне явище, він породжує позитивне: чим прибутковіший і ефективніший спекулятивний бізнес, тим більше зявиться нових спекулянтів, а їх загальні високі запити будуть стримуватися конкурентною боротьбою в лавах самих спекулянтів.

Таку ж згладжуючу дію роблять спекулянти-перекупники і на ринках, що відрізняються місцем розташування. Вони вбачають в цілому стабілізаційну функцію спекулятивного капіталу. Однак ситуація змінюється, якщо ціни на ринку фіксуються. Спекуляція стає жорстко вираженим тіншовим підприємництвом і про жоден його стабілізаційний внесок вже не згадується.

В ситуації, коли держава фіксує ціни на рівні, що доступний для масового споживача, але нецікавий для масового виробника, об’єктивно породжуються два негативні наслідки, які руйнують всю “стратегію цінової благодійності” уряду. Перший наслідок характеризує зміну у сфері споживання, а другий – у сфері виробництва.

У сфері споживання з’являється надлишкова маса вільних грошей, що є наслідком штучно низьких цін. У сфері виробництва виникає обмеженість (нееластичність) пропозиції, оскільки випуском цієї товарної продукції займаються тільки ті виробники, витрати виробництва яких ще нижчі, ніж встановлені урядом низькі ціни. Це дає змогу їм отримувати певний прибуток.

Встановленням низьких цін уряд одночасно стимулює два взаємовиключних процеси - збільшення кількості грошей у споживачів і зменшення кількості товарів у виробників. Обидва різноспрямовані процеси здатні “рознести” як мікро-, так і макроекономіку будь-якої країни.

У цій ситуації уряд України має тільки один вихід, – встановлення контролю хоча б над однією зі сторін економіки країни. Найпростіше всього встановити контроль над виробництвом. Але настільки ж необхідне встановлення контролю і над споживанням, у вигляді раціонування норм споживання дефіцитного товару. Проте уведення раціонування руйнує ринкову економіку, тому воно практично виключено з практики ринково-розвинених країн світу. У результаті з’являються надлишкові гроші, зростає попит, товару стає все менше, споживачі готові платити більш високі ціни, ніж встановлені на вимогу держави, оскільки за останніми усім товарів не купити.

За таких обставин спекуляція неминуха (за офіційними параметрами, спекуляція – тіншова), оскільки продаж товару за більш високою ціною означає порушення уведеного принципу обмеження цінового максимуму. Спекуляція, призводить до корупції, бо без підкупу чиновників організувати масштабну спекуляцію дефіцитним товаром є нереальним. Далі ситуація може скластися зовсім невтішна. Спекуляція посилює диференціацію доходів і виникає (у рамках ринку одного товару) два ринки. Перший ринок - це “ринок для бідних”. На ньому лише низькі ціни, але відсутній товар. Другий ринок - це так званий “ринок для багатих”. Для нього характерними є наявність товарів, але не за “урядовими” цінами. Лінія “заможного” попиту буде малоеластична, тоді як лінія “бідного” попиту буде високоеластичною.

Суттєвих перетворень зазнає і ціна. На сегменті ринку “для багатих” вона стає вкрай високою (на величину хабара корумпованого чиновника та свого інтересу). Відбувається “подвоєння” числа базових параметрів ринку: два попити, дві пропозиції, дві ціни, два покупки. Ці два сегмента співіснують, але практично не стикаються.

Економічний результат такий: тіншова економіка багатшає, офіційна економіка зубожіє. Виробники забезпечені ажіотажним попитом в умовах дефіциту, а спекулянти – надвисокими прибутками від перепродажу (купуючи товар за цінами “офіційного” ринку, а перепродуючи за цінами “тіншового ринку”). Дана ситуація їм вигідна. Зміни потрібні пересічному масовому споживачу, але його думка не враховується.

Іноді уряд йде на відчайдушний крок, легалізуючи тіншову спекуляцію. Це виглядає наступним чином: перекупникам дозволяється торгувати за “вільними” (спекулятивними) цінами з надією отримати збільшене надходження податків до бюджету. При цьому в офіційній торгівлі фіксовані ціни зберігаються. Наявність двох одночасно дозволених цін на один і той же товар при його дефіциті ще сильніше руйнує економіку України.

Висновок. Тіньовий спекулятивний бізнес – чи не єдиний сектор в тіньовій економіці України, що породжується зусиллями уряду. Досвід світової економіки доводить, що фіксація цін на дефіцитні товари, має негативні наслідки і не виправдана ні в економічному, ні у соціальному аспекті встановленням “стелі” цін при недостатніх обсягах виробництва.

Отже, зростання тіньових відносин неминуче обумовлює більш глибоке проникнення корупції до офіційного сектора, зумовлює посилення уваги тіньових організацій до прибуткових галузей економіки. На певному його етапі утворюється унікальна структура господарювання, що живиться інфляцією, нееквівалентним обміном результатів праці між суб'єктами ринку, перерозподілом і захопленням чужої власності, постійним зuboжінням більшості громадян України.

Література

1. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії. Книга I : Процес виробництва капіталу : [пер. з англ.] І. І. Степанова-Скворцова [Текст] — К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1952. — Т. 1. — 789 с.
2. Макконел К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконел, С. Л. Брю / [Текст]. — М. : Республика, 1996. — 785 с.
3. Милль Дж. Основы политической экономии: В 2 т. [Текст] — М. : Прогресс. — 1980. — Т. 2. — 480 с.
4. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег : пер. с англ. [Текст]. — М. : Прогресс. — 1978. — 494 с.
5. Варналій З. С. Тіньова економіка : сутність, особливості та шляхи легалізації [Текст] : монографія / З. С. Варналій, А. Я. Гончарук, Я. А. Жаліло та ін / [за ред.] З. С. Варналія. — К. : НІСД. — 2006. — 576 с.
6. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження [Текст] : Наукове видання / О. В. Турчинов. — К. : Видавництво “АртЕк”. — 1995. — 300 с.
7. Краус Н. М. Тіньовий та офіційний сектори економіки: антагоністичне співіснування і взаємодія [Текст] : монографія / Н. М. Краус. — Полтава: РВВ ПУСКУ. — 2008. — 175 с.
8. Краус Н. М. Деформація ринкової моделі в рамках “дотаційного” виду тіньового підприємництва [Текст] / Н. М. Краус // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України: Серія: Економічні науки. — Полтава : РВВ ПУСКУ. — 2010. — № 2 (41). — С. 14–18.
9. Микроэкономика [Текст] / [под ред.] проф. Е. Б. Яковлевой. — М. — СПб., Поиск. — 2002. — 358 с.

Надійшла 17.04.2011

УДК 657.6

О. Ф. АНДРОСОВА, К. А. КАЛУГІНА
Запорізький національний технічний університет

МЕТОДИКА АУДИТУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ І НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЯКІСТЬ АУДИТА

У статті наведено методику аудиту основних засобів і нематеріальних активів та визначено її вплив на якість аудиту. Розглянуто важливі завдання аудиту основних засобів та інформаційна база, що використовується під час здійснення аудиту основних засобів, намічено завдання, які стоять перед аудитором з перевірки нематеріальних активів. Встановлені критерії якості аудиту та встановлені вимоги до процесу підготовки бухгалтерської інформації.

The article presents a method of auditing equipment and intangible assets and determine their impact on audit quality. The important task of auditing of fixed assets and database used during the audit of fixed assets, scheduled tasks facing the auditor to verify the intangible assets. The criteria of audit quality and the requirements for the preparation of accounting information.

Ключові слова: методика аудиту, основні засоби, нематеріальні активи, якість аудиту, якість аудиторських послуг, стандарти аудиту.

Постановка проблеми. Сучасні умови економічної діяльності суб'єктів господарювання диктують необхідність посилення фінансово-економічного контролю. Все частіше як незалежних експертів до перевірок залучають аудиторів для отримання неупередженої думки що до достовірності інформації та звітів що надаються. Тому методика аудиту основних засобів і нематеріальних активів та її вплив на якість аудита є дуже актуальним питанням для сучасних економічно-фінансових відносин на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми методики основних засобів і нематеріальних активів та її вплив на якість аудита ретельно вивчені та висвітлені у працях вітчизняних вчених: Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, Г.Г. Кірейцева, О.І. Коблянської, Т.Г. Мельник, В.В. Сопка, Н.М. Ткаченко, В.Г. Швеця. Питання методології аудиту основних засобів і нематеріальних активів та методики контролю якості аудиторських послуг чітко не розкриваються ні в офіційно затверджених нормативних правових документах, ні в наукових дослідженнях в області аудиту. Тому обраний напрям дослідження є досить актуальним.